

Metodika pro tvorbu oborové bibliografické databáze na příkladu Geografické bibliografie ČR on-line

Eva Novotná



Realizační výstup programu DC - Zpřístupnění a ochrana
kulturních, uměleckých a vědeckých zdrojů **(2006-2011)**
financovaného MK ČR
pod identifikačním kódem DC08P02OUK001
„Geografická bibliografie ČR on-line“

Praha : Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, 2011

Obsah

1. Cíl metodiky.....	3
2. Popis metodiky.....	3
2.1 Úvod.....	3
2.1 Průzkum a příprava databáze	3
2.2 Tvorba databáze, metody, technologie, personální zajištění.....	5
2.3 Zpřístupnění databáze.....	18
2.4 Trvalý rozvoj a propagace.....	20
3. Srovnání novosti postupů	21
4. Popis uplatnění certifikované metodiky	21
5. Seznam použité související literatury.....	21
6. Seznam publikací, které předcházely metodice a byly publikovány, výstupy z originální práce	22
Dedikace:.....	24
Oponenti:	24



1. Cíl metodiky

Tato metodika předkládá nové návody a postupy při tvorbě oborové bibliografické databáze. Na základě předchozích řešení, technologických a programových možností měla být připravena efektivní metoda tvorby specializované databáze. Cílem bylo vytvořit a zpřístupnit takovou databázi v českém jazykovém prostředí s možností mezinárodního využití. Jako praktický příklad poslouží databáze GEOBIBLINE z projektu Geografická bibliografie ČR *on-line*¹, jež byla vytvářena v letech 2008-2011 díky finanční podpoře z programu DC: *Zpřístupnění a ochrana kulturních, uměleckých a vědeckých zdrojů Ministerstva kultury ČR* na serveru Univerzity Karlovy v Praze.

2. Popis metodiky

2.1 Úvod

Máme-li se zamyslet na definici pojmu **bibliografie**, podle České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy je termín vykládán buď jako:

1. Seznam dokumentů zpracovaný podle určitých zásad, pravidel a hledisek, nebo jako 2. Nauka o seznamech dokumentů, o jejich účelu, způsobech využívání, druzích, historickém vývoji a o metodice a technice jejich zpracování [1].

Normativní výklad pak představuje bibliografii jako teorie, činnosti a techniky identifikující a popisující dokumenty či bibliografický vyhledávací systém umožňující přístup k údajům, které popisují a jednoznačně identifikují dokumenty. [2] Bibliografie mohou obsahovat anotace dokumentu. Termín bibliografický soupis byl dříve používán pro tištěné bibliografie. Obecně můžeme bibliografii definovat jako sekundární dokument obsahující soubor bibliografických záznamů o existujících dokumentech resp. jejich částech, sestavený podle předem stanovených zásad.

Oborová (speciální) bibliografie pak zachycuje dokumenty z určitého vědního nebo praktického oboru. Další možnost je definovat takovou bibliografii jako popisující určitý speciální druh dokumentů, např. dizertace, normy, prvotisky, mapy, grafiku apod [1].

Po definování bibliografie přistoupíme k vymezení vlastního oboru. Například pro obor geografie existuje mnoho definic a lze oprávněně tvrdit, že žádná není definitivní, neboť obor se stále dynamicky rozvíjí. Vymezení souvisí s následným věcným popisem databáze. Hranice příslušné vědní disciplíny je třeba si určit, třebaže je jasné, že mnoho z nich se může překrývat a svou roli hraje i dobová terminologie. [3]

2.1 Průzkum a příprava databáze

Na počátku tvorby každé oborové bibliografické databáze je důkladný průzkum pramenů všech typů dokumentů. Cílem bude výběr relevantních dokumentů, které by měly být součástí bibliografie. Prvním vodítkem budou stávající tištěné a elektronické **bibliografie** oboru. Je třeba zjistit jaké bibliografie, v jakém rozsahu a v jakém chronologickém pořadí byly

¹ <http://www.geobibline.cz/>

vytvořeny. Pokud jsou pouze výběrové a pro určité období, je možné je vyexcerpovat. Důležitá informace se týká také skutečnosti, zda stále vycházejí a v jaké podobě (tištěné nebo elektronické). Popřípadě, proč bylo jejich vydávání ukončeno. To může být zásadním ukazatelem k metodě zpracování databáze.

Další oblastí zájmů by měly být oborové **referátové časopisy** nebo jejich elektronické databázové obdoby. Stranou nezůstanou ani **oborové edice, oborová periodika** a tištěné i elektronické katalogy.

Je vhodné si udělat nejen dokumentografickou a faktografickou **rešerši**, ale i celkovou **studijně rozborovou práci**, která zhodnotí podrobněji současný stav bádání oboru, prameny a objasní mnoho různých možností, hledisek a otázek spojených s jejich zpracováním. Bude vhodné zvolit nejprve mezinárodní hledisko, inspirovat se podobnými mezinárodními produkty, pokud byly vytvořeny. Poté bude následovat průzkum domácích zdrojů. Výsledkem by se měla stát **studijně rozborová zpráva** jako podklad pro rozhodování o dalším postupu v odborné bibliografické činnosti.

Zvláštní kapitolu tvoří **oborová periodika**, v nichž vycházejí často nejnovější poznatky z oboru a jsou často nejprogresivnější z dokumentů. V souvislosti s hodnocením vědy a výzkumu je vhodné prověřit si vědeckou hodnotu titulu. Vědecké časopisy se řadí v žebříčku hodnocení od nejvyšších podle impakt faktoru ISI, dále mimo jiné podle umístění v mezinárodních databázích typu SCOPUS². Dalším kritériem je zařazení v Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik České republiky³ Rady pro výzkum, vývoj a inovace a v ostatních (neoborových) periodikách, která ovšem mohou být pro obor také důležitá. Zde záleží na každé jedné vědecké instituci, zda zpracuje například titul, který tradičně vydává, nebo další tituly, které vědci dlouhodobě využívají pro svou práci. Pokud bude rozhodnuto o zpracování článků konkrétního periodika, je nutné si uvědomit, že půjde o permanentní dlouhodobý proces.

Je důležité se rozhodnout, jaký výběr bude do databáze zahrnut a klást si následující otázky:

1. Které instituce vytvářejí článkovou bibliografii, pro jaké tituly, v jaké úplnosti a od jakého roku?
2. Které instituce se zabývají sběrem článkové bibliografie z jiných institucí, databází z Internetu?
3. Podle jakých kritérií budou tituly k excerpci vybírány (tradice, chronologie, území, obor, impakt faktor ISI, SCOPUS, Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik ČR)?
4. Je tvorba článkové bibliografie efektivní?

Elektronické informační zdroje

V rozboru elektronických informačních oborových zdrojů bude nezbytné se tázat především po dostupnosti databází, tzn., které jsou volně dostupné a které jsou komerční. Dále co přesně tematicky obsahují, jaké typy dokumentů excerpují a zda jde o databáze bibliografické nebo faktografické. Důležitá může být také informace, o dřívějších vazbách, zkušenostech či spolupráci dané instituce s konkrétní databází.

Podstatné jsou také informace o rozsahu, počtu záznamů, ročním přírůstku a délce tvorby, resp. době vzniku databáze. Jsou-li dostupné i další informace o tvorbě databáze, statistiky

² <http://www.scopus.com/home.url>

³ <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=495942>

apod., lze je pochopitelně zpracovat a následně využít pro tvorbu a nastavení vlastní databáze. Inspirativní může být způsob vyhledávání v databázi, práce s vyhledanými dokumenty a konečně lokalizace dokumentů.

Zásadním zdrojem mohou být elektronické katalogy oborových knihoven. Zde je třeba prozkoumat v jakém programu (popřípadě verzi) a formátu jsou data ukládána. Zda bude realizovatelná požadovaná oborová rešerše a export dat.

Většina vědeckých institucí také vytváří databáze publikační činnosti, které nebývají kompatibilní s katalogy knihoven a informačních středisek. Je to tím, že pole požadovaná Radou pro výzkum, vývoj a inovace do databáze Rejstřík informací o výsledcích (RIV)⁴ se zcela nekryjí s poli MARC21. [4] Je však možné zajistit konverzi těchto záznamů v kooperaci s výrobcem databáze pro sběr publikační činnosti.

Do této části patří také průzkum databází pro vědu a výzkum, kde mohou být skryty databáze, které vznikají a nejsou zatím veřejně dostupné. Tyto informace lze prověřit v databázi Centrální evidence projektů (CEP)⁵.

Institucionální základna oboru

Bude také třeba prozkoumat institucionální základnu oboru a zaměřit se na průzkum oborových pracovišť, na nichž se realizuje věda a výzkum. Většina z nich má jistě informační instituce, knihovny, archivy a jsou nejlepšími potenciálními spolupracovníky tvorby databáze.

Zjišťuje se:

1. Jaké vysoké školy v Česku zajišťují výuku daného oboru?
2. Jaké ústavy Akademie věd provádějí výzkum v oboru?
3. Existují specializované oborové knihovny, informační centra, archivy?
4. Existují oborové společnosti, sdružení či spolky?
5. Byl vytvořen adresář oborových institucí a odborníků?
6. Může být připravena budoucí síť knihoven a informačních institucí, které se mohou bez větší zátěže tvorby databáze dlouhodobě účastnit?

2.2 Tvorba databáze, metody, technologie, personální zajištění

Vhodné metody a postupy

Nejprve bude nutné stanovit základní kritéria výběru dle výše uvedených hledisek. Ta je nezbytné učinit hned na počátku, protože měnit základní požadavky na bibliografickou databázi v průběhu činnosti může vést k roztržiténosti databáze a vytvoření pouhého náhodně shromážděného souboru dat.

V první přípravné fázi analyzujeme data a odlaďujeme problémy spojené s tvorbou nové databáze. Stanovíme základní normy a pravidla, které bude nezbytné dodržovat. Dále je nutné stanovit základní rozsah záznamů a druhy dokumentů.

Pokud je toto již zcela vyjasněno, můžeme přistoupit k jednotlivým krokům:

⁴ <http://www.isvav.cz/prepareResultForm.do>

⁵ <http://www.isvav.cz/prepareProjectForm.do;jsessionid=182466E11F026BDED5018DBEA6DCB683>

I. fáze: příprava a analýza

1. analýza dat a databází, testování
2. dohody s účastnickými institucemi (nejlépe písemnou formou)
3. vytvoření základní logické databáze (importem, originální katalogizací apod.)
4. online (automatické) a dávkové dodávání dat do databáze
5. kontroly duplicit, automatické nastavení
6. korektury importovaných dat, při importu nebo po katalogizaci (automaticky a hlavoručně)
7. vytvoření pracovního rozhraní knihovního programu pro účastníky kooperace (prohlížení, editace)
8. vytvoření uživatelského rozhraní OPAC (*On-line Public Access Catalog*) s kvalitním vyhledáváním a výstupy do ISBD, [5] MARC, EndNoteWeb a ISO citací [6]
9. zkušební provoz databáze – *on-line* a *off-line* katalogizace (vyřešit heterogenní katalogy knihoven)

Příklad z tvorby databáze GEOBIBLINE:

Při výběru bohemikálních dokumentů se vycházelo z předpokladu, že již existující kvalitní oborové databáze v anglickém, německém a polském jazyce pokrývají většinu impaktovaných i recenzovaných periodik a jiných dokumentů v těchto jazycích. Pro výběr dokumentů do databáze byla zvolena tato kritéria:

- hledisko bohemikální – tj. dokumenty vznikající v národním prostředí, dokumenty českých autorů nebo dokumenty o českém území ⁶;
- hledisko časové – bylo zpracováno období 1900–2010 ⁷;
- hledisko typů dokumentů – byly zpracovány kartografické dokumenty (v roce 2008 bylo v databázi UK 1993 kartografických dokumentů) ⁸, elektronické dokumenty ⁹, vysokoškolské kvalifikační práce ¹⁰, monografie ¹¹, seriály ¹² a samostatné články ¹³;
- hledisko věcné a systematické ¹⁴;
- hledisko bibliografické – byla provedena excerptce bibliografií práce známých českých geografů ¹⁵.

II. fáze tvorba bibliografické databáze

Vhodné nástroje: technika, programy

Nejvhodnější a nejjednodušší je využít stávajícího programového vybavení knihovny. Není třeba nových školení a také komunikace s programátory nebo distributory je snazší, pokud již existují zkušenosti. Ke zpracování bibliografie pak mohou být k dispozici další nástroje podle

⁶ Rešerše: pole MARC21: 008=kód jazyka=cze; kód země=XR OR CS; pole MARC21: 651 a=Česko OR Československo.

⁷ Rešerše: pole MARC21: 260 c=19?? OR 20??.

⁸ Rešerše: vnitřní formát Aleph=MP.

⁹ Rešerše: vnitřní formát Aleph=ER AND bohemika AND předmět.

¹⁰ Rešerše: vnitřní formát Aleph=DS AND pole dílčí knihovna nebo katedra geografie.

¹¹ Rešerše: vnitřní formát Aleph: BK AND bohemika AND předmět.

¹² Rešerše: vnitřní formát Aleph: SE AND bohemika AND předmět.

¹³ Seznam profilových periodik podle ISSN, MARC21: 022.

¹⁴ Rešerše pole MARC21: 650 a= geografie OR fyzická geografie OR sociální geografie OR zeměpis OR demografie OR kartografie OR GIS OR dálkový průzkum Země.

¹⁵ Rešerše pole MARC21: 600 a=příjmení, jméno AND pole MARC21: 650 a=bibliografie.

toho, jaké výstupy by měla databáze přinést. Pokud by nebylo možné stávající knihovnický program a požadované výstupy sladit, bude nutné zajistit technické řešení. Databázi bude možné naplnit originální katalogizací nebo importy dat (*off-line* nebo *on-line*). Pozornost musí být věnována i serveru, kde budou data uložena, musí mít dostatečnou kapacitu.

Otázky, které bude třeba v této fázi řešit:

1. V jakém SW bude databáze vytvářena?
2. Bude vytvářena jedna a tatáž databáze pro bibliografii a informační instituci ?
3. Budou vytvářeny dvě různé databáze?
4. Budou zajištěny další licence?
5. Jak zajistit naplnění databáze? (Originální katalogizace, import dat.)
6. Budou přicházet data *off-line* nebo *on-line*?
7. V jakých intervalech?
8. Na jaký server budou data ukládána?
9. Jakým způsobem budou zálohována data a v jakých intervalech?
10. Jaký prostor k uložení dat bude přibližně potřebný?
11. Lze zřídit FTP (File Transfer Protocol) účet pro zasílání dat?
12. Jak zajistit konverzi dat z jiných programů?
13. Jaké nástroje pro vyhledávání dat využít?
14. Jakou techniku využít pro připojení anotací?
15. Jak zajistit, aby záznamy mohly být zapisovány pouze jednou?
16. Jak kontrolovat duplicitu záznamů v databázi?
17. Jak kontrolovat správnost polí?
18. Jakým nástrojem budou připojeny plné texty?
19. Jak bude zajištěna statistika vstupu a vyhledávání v databázi?
20. Bude zajištěn přehled a zpětná vazba vyhledávacích dotazů v databázi?
21. Jaké budou možnosti OPACu?
22. Jaké výstupy bude mít uživatel k dispozici? (Uložení, tisk, export, výstupní formáty.)
23. Bude zajištěna kontextuální nápověda?
24. Jaká bude dokumentace systému a kdo ji zajistí?

Příklad řešení z praxe:

Je nezbytné nastavit automatickou kontrolu duplicit, která je již součástí SW Aleph na UK. Kontrola duplicit se provádí pomocí alespoň dvou polí KEY a 001 (MARC21). V první fázi systém označí duplicitu, řešitel označí skutečné duplicity, systém dokončil import. Kontrola duplicit prochází odladěním problémů. Po nahrání a zjištění duplicitního záznamu oznamuje emailová zpráva výskyt duplicity v databázi GEOBIBLINE. Správce kontroluje, zda jde o skutečnou duplicitu, a potvrdí nebo odmítne odstranění záznamu.

Vhodní zaměstnanci

Nejvhodnější zaměstnanci jsou zkušení katalogizátoři ovládající jmenný a věcný popis oboru. Pokud je nezbytné přijmout nové pracovní síly na katalogizaci, je vhodné začít se jmenným popisem a postupně přecházet k věcnému.

Na tvorbu databáze je potřeba ale mnohem širší profesní základna. Optimální je kromě knihovníků také technická podpora, systémový knihovník a specialista na informační technologie.

Otázky spojené s personálním zázemím nezbytným pro tvorbu databáze:

1. Má knihovna či informační instituce kvalifikované katalogizátory?
2. Mohou pracovat samostatně ve jmenném i věcném popisu?
3. Existuje síla pro přípravu věcného popisu pro nové katalogizátory?
4. Kdo bude provádět zaučení nových katalogizátorů?
5. Kdo bude provádět korektury záznamů?
6. Kdo bude provádět kontrolu importovaných dat?
7. Kdo bude provádět knihovní systémové zásahy?
8. Kdo bude vytvářet a rozvíjet webové stránky databáze?
9. Kdo zajistí kvalitní nastavení veřejného katalogu (OPACu)?
10. Kdo bude komunikovat s uživateli databáze?

Vhodní partneři

U tvorby bibliografie je vhodné vždy si vybrat partnery, kteří mají bibliografické zkušenosti. Na prvním místě jsou to: Národní knihovna, Moravská zemská knihovna, Státní vědecké a krajské knihovny a Knihovny Akademie věd ČR. Dále jsou to partneři z vysokých škol a vědeckých ústavů. Je praktické většinu těchto institucí oslovit, vysvětlit jim záměry a cíle tvorby databáze a požádat je o spolupráci.

Otázky spojené s institucionální základnou tvořící databázi:

1. Které knihovny, informační instituce, archivy mohou spolupracovat?
2. Budou zajištěny smlouvy nebo dohody o spolupráci?
3. Bude spolupráce dlouhodobějšího charakteru?
4. Půjde o jednorázovou dodávku dat?
5. Jaký je stav bibliografických databází spolupracujících institucí?
6. Mají konzistentní katalogy?
7. Pracují se Soubory národních autorit?
8. Používají lokální pole, proč a jaká?
9. Bude možné odstranit při importu dat přebytečná lokální pole?
10. Jaký je stav rejstříků bibliografických databází?
11. Jak probíhá kontrola katalogizace jednotlivých typů dokumentů?
12. Jaký knihovnický program používají?
13. Jaké jsou programátorské možnosti úpravy stávajících dat?
14. Bude výsledek odpovídat vynaložené a vložené práci a prostředkům?
15. Jakým způsobem je realizována věcná indexace?
16. Je využíván nějaký oborový tezaurus (vlastní nebo překlad zahraničního)?
17. Mají spolupracující instituce tištěné katalogy převedeny do elektronické podoby?
18. Pokud nemají, plánují retrokonverzi těchto katalogů (jakým způsobem)?

Například v případě tvorby databáze GEOBIBLINE z projektu Geografická bibliografie ČR on-line se podařilo získat základní partnery pro tvorbu bibliografické oborové databáze v knihovně Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně a katedře geografie Přírodovědecké fakulty Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem. Významným předělem bylo získání souhlasu ke spolupráci od velkých knihoven: Národní knihovny, Moravské zemské knihovny a Knihovny akademie věd. Postupně se přidávaly další knihovny, zejména

po propagaci databáze na tradiční konferenci knihoven v Seči. Ke konci řešení projektu již pracovalo na projektu 20 knihoven.

Vzor pro zasílání exportů na FTP server databáze GEOBIBLINE:

gANL_zkratka instituce (max. 4 znaky)_RRMM.dat

Jmenný a věcný popis

Základem databáze by měla být **originální katalogizace** metodou de visu, s knihou v ruce, se zpětnou vazbou v podobě kontroly. Jen takovým způsobem je možné ručit za kvalitu bibliografických záznamů. Zdálo by se sice snadnější a rychlejší opisovat nebo konvertovat stávající tištěné katalogy a bibliografie, ale k tomuto kroku lze přistoupit pouze případě, že s jistotou víme, že takové záznamy jsou kvalitní, vytvořené jednotně podle knihovnických norem, bez chyb a překlepů. Pokud nemáme jistotu, že lístkové katalogy vytvářel jeden kvalifikovaný a odpovědný bibliograf, pak nemůžeme za kvalitu lístků ručit. Jen malé množství tištěných katalogů je konzistentních už vzhledem k měnícím se katalogizačním pravidlům a především různé úrovni informační vzdělanosti zaměstnanců knihoven. Konečně ani nejlepší bibliograf není zárukou bezchybných dat. Kontrola katalogizace je vždy nezbytná. Katalogizace probíhá v souladu s platnými katalogizačními pravidly. V roce tvorby metodiky (2011) jsou to AACR2/R [7] a ISBD pro monografie a různé typy dalších dokumentů. Výměnným formátem je MARC21.

Pro stanovení rozsahu a kvality minimálního bibliografického záznamu pro všechny typy dokumentů platí požadavky pro předávání záznamů do Souborného katalogu ČR. To nebrání vytvářet záznamy úplné, může-li si to knihovna či informační instituce dovolit. Vytvářet záznamy s nižší úrovní (subminimální) se nedoporučuje.

Vzory minimálních záznamů vystavuje Národní knihovna ČR na svých webových stránkách:

MARC 21 - Minimální záznam pro tištěné monografie¹⁶

MARC 21 - Minimální záznam pro tištěné seriály¹⁷

MARC 21 - Minimální záznam pro speciální dokumenty¹⁸

Pro věcný popis v odborné databázi je nezbytné použít pole, která jsou doporučena pro tvorbu minimálních záznamů: tj. pole 072 pro kód předmětové kategorie a pole 080 pro Mezinárodní desetinné třídění (MDT). Záznam přitom splňuje rozsah minimálního záznamu, obsahuje-li znak MDT nebo skupinu Konspektu, která ovšem poskytuje hrubší třídění.

V oborové databázi by se však jistě mělo vyskytnout co největší množství selekčních údajů jak nekoordinovaných, tak postkoordinovaných. Vedle systematického pořádání v podobě předmětových hesel (pole 6XX MARC21), MDT, popřípadě jiných selekčních jazyků je zásadní též použití tezauru založeného na principu deskriptorů a nedeskriptorů. Ne každý obor má vytvořený nebo přeložený tezaurus do národního jazyka. Vzhledem k možnosti použití anglických selekčních údajů je jistě možné použít i mezinárodní tezaury, jestliže se zlepši možnosti vyhledávání.

¹⁶ http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=fond_marc_minzazntistmon.htm

¹⁷ http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=fond_marc_tist_serial.htm

¹⁸ http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=fond_marc_specdok.htm

Jestliže katalogizátor ovládá jmennou i věcnou katalogizaci, není dohledání konspektu a notací MDT již problém. To lze jednoduše učinit prostřednictvím autoritních databází NK, které již obsahují i anglické ekvivalenty. Nové zaměstnance je třeba seznámit s oborovým tříděním a připravit základní manuál MDT pro hlavní notace a pomocné znaky, které se nejčastěji používají. Dále je nezbytné pracovat se Souborem národních autorit na všech úrovních.

Typologie dokumentů použitých v databázi

Vstupní analýzou bude stanoven rozsah typologie dokumentů, které budou do databáze zpracovány. Pokud to budou jen monografie, články, seriály a speciální dokumenty, nastaví se příslušné šablony v knihovním programu tak, aby se katalogizátorům usnadnila rutinní činnost. Lze použít také programu makra ke zjednodušení práce u opakujících se polí.

V případě, že bude zpracovávána i šedá literatura, je třeba stanovit rozsah a přesně definovat, jaké typy dokumentů budou popisovány, kde budou získávány.

U publikační činnosti vědeckých institucí lze pracovat přímo s autory odevzdávajícími své publikace do databáze RIV. Mohou knihovně poskytovat plné texty (kopie publikovaných článků).

Otázky k typologii dokumentů:

1. Jaké typy dokumentů bude databáze excerpovat?
2. Jaké typy dokumentů šedé literatury se budou excerpovat?
3. Bude excerpována nebo importována publikační činnost?

Vybrané tituly periodik k excerpci

Většina oborových bibliografií je postavena na excerpce profilových titulů z oboru. Z úvodní analýzy zdrojů vyplyne také potřeba zpracování zásadních titulů periodik. U většiny časopisů se v průběhu vydávání alespoň jednou změní název. Protože jde o zásadní změnu v bibliografickém popisu, je třeba se rozhodnout, zda bude katalogizován i předcházející název. Článeková bibliografie může být zpracována spojením originální katalogizace s importem dat z již hotových bibliografických databází. Import dat má smysl pouze v případě, že byl zpracován celý ročník se všemi hlavními články. Pokud jsou v externí databázi zpracované výběrové články, vyplatí se udělat znovu celou originální katalogizaci ročníku kvůli zachování konzistence záznamů. Problém nastává, pokud existuje článeková bibliografie titulu, ale ve zcela jiném formátu než MARC21. Konverze dat je zpravidla velmi pracná. Je třeba zvážit množství záznamů a jejich přínos. Data se musí doladit a zkontrolovat odlišnosti v pravidlech. Poté se pracuje s programátory a zkoumá se, která pole je možné nastavit globálně při importu dat.

Ostatní pole se musí ručně doplňovat. Většinou jde o veškerá autoritní pole formátu MARC21, což bývá velice zdlouhavé.

Otázky k excerpce titulů periodik:

1. Jaký počet titulů bude zpracován?
2. Budou tituly zpracovány včetně všech předcházejících názvů nebo bude zpracován pouze současný název?
3. Budou zpracovány od 1. ročníku nebo retrospektivně?
4. Bude do budoucna zaručena excerpce v požadovaném rozsahu?

5. Jakým způsobem bude zpracována článková bibliografie?
6. Jak bude zajištěna kontrola duplikátů při importech dat?
7. Bude excerpce článkové bibliografie nezbytná při digitalizacích a plánovaném hledání přímo v plných textech?

Příklad z databáze GEOBIBLINE:

Celkově bylo v databázi popsáno 2 320 seriálů, zpracováno 65 325 analytických záznamů, kompletně excerpováno 39 titulů (u vybraných včetně přecházejících názvů). Nově bylo zkatalogizováno 24 titulů z 613 ročníků. Z databáze ANL bylo staženo 6 kompletně zpracovaných titulů. Prostřednictvím databáze GEOBIBLINE bylo zpřístupněno a archivováno 15 titulů se 196 ročníky plných textů článků. Zároveň bylo archivováno 1 500 článků (k říjnu 2010), které by jinak zmizely z internetového prostoru. Databáze má v poli 856 MARC21 celkem 8 950 připojených platných URL adres. [8]

Zvláštní pole

Instituce se musí také rozhodnout, zda bude pracovat s poli, která nejsou běžně používána v české katalogizační praxi, nicméně jsou důležitá pro oborové databáze.

Otázky k řešení:

1. Bude nutné využít pole, která se běžně v české katalogizační praxi nepoužívají?
2. Která a proč konkrétně?
3. Existují instrukce a vzor, které se dají využít k vyplnění těchto polí?
4. Jsou nová pole v rozsahu MARC21?
5. Jsou nová pole mimo tento rozsah?

Příkladem využití takových polí z databáze GEOBIBLINE může být práce s poli 034, 255 nebo pole GEO.

Postup při zpracování:

Souřadnice v poli 034 a 255 povinné pro kartografické dokumenty v bázi GEOBIBLINE

Moravská zemská knihovna vynalezla nástroj, který umožňuje identifikovat pomocí obrazců souřadnicové geometrie města, sídla, země i větší geografické oblasti¹⁹. Vyhledané souřadnice se automaticky generují do tvarů pole MARC21 034 a podpole 255 c.

1. zadáte město, oblast nebo krajní body, které hledáte a které můžete z názvu mapy nebo přímo z mapy identifikovat
2. zadáte <hledat> buď zapíšete přímo souřadnice hledaného města nebo sídla, která se hned zobrazí nebo
3. pro oblast zvolíte <ad bounding box>. Objeví se souřadnicový obdelník. Ten je možné si ještě pomocí myši upravit v krajních bodech na mapě podle konkrétních identifikovaných míst.

¹⁹ <http://www.oldmapsonline.org/boundingbox/#>

4. nalevo dole na obravce zvolíte <format MARC>

5. zobrazí se pole 034 a 255 c ve formátu MARC21. Nakopírujete si pole postupně.

034: \$\$dw0003101\$\$eE0001547\$\$fN0514054\$\$gN0511859
255: \$\$c(000°31'01" z.d.--000°15'47" v.d./051°40'54" s.š.--051°18'59" s.š.)

6. přenesete do konkrétních polí a podpolí katalogizačního záznamu

Tag	Obsah pole
*****	Záznam dokumentu 1 z 1
FMT	MP
LDR	00000nem-a22-----7a-4500
001	001261764
003	CZ-PrCU
005	20110104143929.0
007	ta
008	101015s2009----gw-----a-- l- -ger-d
020	a 978-3-8297-4033-3 (slož.)
0341	d E0080250 e E0094918 f N0411411 g N0384733
040	a ABD063 b cze c ABD063 9 1
072 7	a 912 x Mapy. Atlasy 2 Konspekt 9 7
080	a 912.43 x (450) 2 MRF
24500	a Sardegna h [kartografický dokument] = b Sardinia = Sardinien = Sardaigne
255	a Měřítko 1:200 000 c (008°02'50" v.d.--009°49'18" v.d./041°14'11" s.š.--038°47'33" s.š.)
260	a Ostfildern : b Mairdumont, c [2009]
300	a 1 mapa : b barev. ; c 153 x 98 cm, složeno na 13 x 26 cm + e rejstřík (32 s.)
4901	a Marco Polo
500	a Obsahuje rejstřík a vysvětlivky
65007	a mapy 2 czenas
651 7	a Sardinie (Itálie) 2 czenas
7102	a MairDumont (firma) 7 xx0081239
830 0	a Marco Polo
910	a ABD063

Obr. č. 1. Ukázka využití polí pro souřadnice v bibliografickém záznamu

Tvorba pole GEO: záznam je sdílen sází GEOBIBLINE (CKS02)

Pole <GEO> je určeno pro zaznamenání informace o tom, že daný záznam má kopii v bázi CKS02. Pole <GEO> je chráněno před případnými úpravami a vymazáním ze strany neoprávněných osob v online režimu. [9]

1. Do podpole \$\$<a> se zapisuje datum, kdy bylo rozhodnuto, že jde o záznam, který by měl být zkopírován do báze CKS02, aby mohl být využíván pro potřeby Geografické bibliografie. Zpravidla jde o datum, kdy byl záznam v bázi CKS01 dokončen.

2. Do podpole \$\$ zapisují oprávnění katalogizátoři informaci o úpravě záznamu, která by se měla přenést do příslušného záznamu v bázi CKS02.

3. Pokud se bude oprava opakovat, katalogizátor přepíše datum v podpoli \$\$ datem novým.

Obě data se zapisují ve formátu: RRRR je čtyřčíslí roku, MM odpovídá měsíci a DD dnu.

Příklad:
GEO \$\$a20080502\$\$b20080530

Údaj obsahuje v podpoli \$\$<a> datum, kdy byl záznam do báze CKS02 zkopírován a v podpoli \$\$ datum, kdy byl záznam v CKS01 naposledy upraven.

Indikátory - oba jsou nedefinovány, každý obsahuje mezeru (^)
Kódy podpolí
\$a Datum rozhodnutí o zkopírování (NO)
\$b Datum poslední online úpravy (NO)

Anotace

Pro širší možnosti využití databáze je vhodné používat opakovatelné pole 520 MARC21 pro širší popis dokumentu: resumé, anotace, recenze, abstrakt, ad. Starší dokumenty je možné skenovat a načíst pomocí programu OCR (optické rozpoznávání znaků) do bibliografických záznamů. Novější lze v elektronické podobě přebírat přímo od redakce. V záznamech se zpravidla vyskytují v českém nebo anglickém jazyce, ale lze použít i anotace v dalších světových jazycích. Z nich je také možné vyhledávat, což podstatně rozšiřuje možnosti databáze. Anotace také analyzuje dokument podrobněji než věcný popis. Anotace se vyskytují zpravidla u odborných článků, kapitol v knihách, sborníků, ale i vysokoškolských kvalifikačních prací.

Otázky:

1. Budou připojovány anotace nebo abstrakty a v jakém chronologickém rozsahu?
2. Budou připojovány v českém, anglickém jazyce nebo i v jiných jazycích (včetně azbuky) ?
3. Jakým způsobem budou tvořeny?
4. Budou skenovány z původních dokumentů?

Tag	Obsah pole
*****	Záznam dokumentu 1 z 1
FMT	AN
LDR	-----naa-a22-----4500
001	an2009abok0001619
003	CZ-PrNK
005	20090504141523.0
007	ta
008	090504s1973----xr-a-----000-0-cze--
040	a ABA001 b cze 9 2
0410	a cze b ger
043	a e-xr---
072 7	a 528 x Geodezie. Kartografie 2 Konspekt 9 7
080	a 528.9 2 MRF
080	a 528.951 2 MRF
080	a (437.3) 2 MRF

1001	a Mucha, Ludvík, d 1927- 7 jk01082377 4 aut
24510	a České glóby = b Tschechische Globen / c Ludvík Mucha
300	b 11 il.
500	a 9 obr., 2 tab.
500	a Abstrakt © vydavatel
504	a Literatura
5203	a Die Geschichte der tschechischen Globen, die am meisten schulgeographisch orientiert sind, beginnt knapp vor der Hälfte des 19. Jahrhunderts. Die erste tschechische Erdkugel (von dem Durchmesser 16,7 cm), ziemlich primitiv aussehend und fehlerhaft beschriftet, stammt wahrscheinlich aus dem Beginn der 40er Jahre. Sie enthält keine Legende und keinen Titel, so dass wir weder Ausgabejahr noch den Verfasser der Zeichnung kennen. Besser sahen schon die drei noch kleineren Erdgloben des bekannten tschechischen Stechers und Kartographen V. Merklas aus, welche in den Jahren 1848 und 1849 herausgegeben worden waren. Merklas setzte aber die Globenherstellung nicht mehr fort, sondern überlies die Fabrikation J. Felkl, der zuerst in Prag, später in Rostok bei Prag eine weltbekannte Globenfabrik gründete. Dort wurden weitere Globen erzeugt, am meisten zuerst mit der deutschen Beschriftung, die dann tschechisiert wurde. An den tschechischen Erdkugeln findet man die Namen von J. Erben, O. Delitsch, J. Řehák und St. Nikolau, jedoch blieben die meisten Globen anonym
546	a Německé resumé
60017	a Felkl, Jan, d 1817-1887 7 xx0020252 2 czenas
60017	a Erben, Josef Ladislav, d 1888-1958 7 jk01030531 2 czenas
60014	a Delitsch, Otto
65007	a dějiny kartografie z Česko 2 czenas
65007	a glóby z Česko 2 czenas

Obr. č. 2. Ukázka užití pole 520 MARC21 v analytickém záznamu.

Pole 856 MARC21 pro webové odkazy

Kontrola nefunkčních URL

Další možností rozšíření bibliografického záznamu je připojování *on-line* textů dostupných z internetových URL (jednotný lokátor zdrojů) adres prostřednictvím pole **856** (MARC21). Je zde však řada problémů. Především jsou dokumenty ukládány na proměnlivé nebo dokonce mizící adresy a každá změna vyžaduje rozsáhlé ruční opravy. Pokud jde o časopisecké tituly, jsou často uloženy v celých ročnících nebo číslech a při připojení ke konkrétnímu článku se pak čtenáři nedostává relevantní informace a ztrácí se tak důvěryhodnost zdroje. Při tvorbě článkové bibliografie by měly být odkazy přímo na články. Je možné zkusit vyjednávat s redakcí o možnostech a formách zveřejnění. Je také nezbytné zajistit periodickou kontrolu funkčních a přesměrovaných adres.

V případě, že jsou k dispozici plné texty na Internetu i na pevném úložišti, měly by se ukládat zároveň. Přestože jsou texty zveřejněné na Internetu, je praktické požádat redakci nebo vydavatele o souhlas s připojením do bibliografického záznamu. Při změně webových stránek může být tvůrce databáze redakci informovat a může dojít k úpravě adresy tak, aby nebyly poškozeny vazby v databázi.

Otázky:

1. Budou připojovány URL odkazy do pole 856 MARC21?
2. Jakého charakteru (plné texty, obsahy, informace o periodiku, obrázky)?
3. Jak bude zaručena kontrola přesměrovaných a zrušených adres?

4. Jak bude řešena problematika připojování článků u titulů, které se zveřejňují v celých ročnících nebo číslech?

Tag	Obsah pole
*****	Záznam dokumentu 1 z 1
FMT	AN
LDR	00000naa-a22-----7a-4500
001	000137076
003	CZ-PrCU
005	20101107101250.0
008	101107s1965----xr-----f----- 0-cze-d
040	a ABD063 b cze 9 1
072 7	a 912 x Mapy. Atlasy 2 Konspekt 9 7
080	a 912.43 x (437.31-17) 2 MRF
1001	a Lokvenc, Theodor, d 1926- 7 jk01072358 4 aut
24510	a Alpínská oblast Krkonoš v roce 1765 (hodnocení Grauparovy mapy) = b Das Alpingebiet des Riesengebirges im Jahre 1765 (Bewertung der Karte von Graupar) / c Theodor Lokvenc
500	a Plný text © Správa Krkonošského národního parku
65007	a mapy 2 czenas
65004	a alpské oblasti
65004	a Grauparova mapa
65007	a dějiny 2 czenas
65007	a vegetace 2 czenas
65007	a osídlování 2 czenas
651 7	a Krkonoše (Česko a Polsko) 2 czenas
7730	t Opera Corcontica g Sv. 2 (1965), s. 27-42 q 2 9 1965
85641	u http://opera.krnep.cz/_pdf/2/OC-2-3.pdf q PDF

Obr. č. 3. Ukázka použití pole 856 (MARC21).

Plné texty v pevném úložišti

O plných textech bylo pojednáno již v předcházející části o poli 856 (MARC21). Zde bude věnována pozornost plným textům uloženým v pevném úložišti. Ty je možné také propojit s bibliografickým záznamem. Pro uživatele jsou navíc velmi cenné, neboť jsou na stabilní adrese.

Nejprve je nutné vyjednat licenční souhlas autora se zveřejněním díla. V praxi se ukázalo, že většinou není problematické dohodnout se s příslušnými redakcemi, institucemi nebo autory na souhlasu s připojením plných textů k databázi. Daleko obtížnější je práce s různými formáty a formami uložení elektronických textů, jejich skenováním nebo automatizovaným přepisem textů pomocí programů OCR. U časopiseckých titulů je nutné některé ročníky a čísla stáhnout z Internetu a rozdělit do jednotlivých článků, jiné utřídit podle let a převést do formátu textově prohledávatelného pdf. Bude nutné najít vhodné a dostatečně velké

institucionální úložiště dat. Dále musí být vyřešena forma uložení, archivace a zpřístupnění dokumentů. Ideální je možnost plnotextového prohledávání uložených objektů. Před zpřístupněním plného textu by měl být uživatel informován o autorských právech k zveřejněnému dokumentu. Optimální je uložit informaci o autorských právech po pole poznámek 500 MARC21 a podrobněji před otevřením plného textu dokumentu.

Nezbytné bude vyřešit otázku metadat a rozhodnout se jaká metadata budou potřebná . Mohou být součástí importů dat, popřípadě musí být jejich vytvoření zajištěno jinak.

Prosíme, abyste si pozorně přečetli níže uvedené informace ještě před zobrazením externích zdrojů

Informace o autorském právu

Upozornění na některá omezení, vyplývající z autorského zákona (zákon č. 121/2000 Sb.):

Za podmínek stanovených v tomto zákoně jsou knihovny a archivy oprávněny bezplatně pořizovat kopie nebo jiné reprodukce autorských děl.

Jednou z podmínek je skutečnost, že tyto kopie nebo jiné reprodukce nesmí být užívány pro jiné než studijní nebo vědecké účely. Jestliže čtenář zadá požadavek na dokument nebo později kopii či reprodukci dokumentu (autorského díla) v rozporu s podmínkami stanovenými v autorském zákoně pro bezplatné užití díla, dopustí se tento uživatel porušení autorského zákona.

Knihovna si vyhrazuje právo odmítnout přijetí objednávky na kopírování dokumentu, jestliže by podle jejího názoru vyřízení objednávky porušilo autorský zákon.

Četl(a) jsem výše uvedené stanovisko a souhlasím s dodržováním příslušných omezení.

Obr. č. 4. Ukázka informace o autorském právu pro uživatele předcházející zobrazení plného textu *on-line*.

Otázky k plným textům v pevném úložišti:

1. Budou připojovány k bibliografickým záznamům plné texty z pevného úložiště ?
2. Jaké, odkud a jakým způsobem?
3. V jaké prohledávatelném formátu?
4. Jak budou řešena metadata?
5. Jaká metadata budou nezbytná (popisná, administrativní, technická) ?
6. Budou metadata součástí importu dat?
7. Pokud ne, jak bude zajištěno vytvoření metadat?
8. Existuje server, kde budou uloženy?
9. Jak budou získány (předáním, stažením, jednorázově, pravidelně) ?
10. Připojí se celé ročníky periodik k jednotlivým článkům?
11. Jak je možné zaručit ochranu autorských práv?
12. Jakým způsobem (informací v poli poznámky, zobrazení informace o autorském právu)?
13. Jsou díla mimo objekt autorského zákona?
14. Jak budou texty využity (režim pro školství, režim pro veřejnost) ?

Příklad z databáze GEOBIBLINE:

Prostřednictvím modulu ADAM (viz dále) se plné texty (zejména) článků, obálky časopisů nebo zvláštní ukázky z rukopisů připojovaly k záznamům Geografické bibliografii ČR. Aleph Digital Asset Modul (ADAM) je speciální modul, který umožňuje knihovnám pracovat s digitálními objekty a metadaty (popisnými záznamy) v prostředí knihovního systému Aleph 500. Používáním modulu ADAM je možné plně integrovat digitální obsah s vlastními bibliografickými záznamy. Rozšířené možnosti systému Web OPAC Aleph 500 umožňují čtenářům vyhledávat nejen bibliografické záznamy, ale i digitální objekty a jejich metadata. Digitální objekty je možné zobrazovat a textové objekty také plnotextově prohledávat. V první třetině roku 2011 obsahoval modul ADAM pro GEOBIBLINE kolem 4 600 připojených objektů. Před každým zpřístupněním plného textu a v poli poznámek byl uživatel informován o autorských právech.

Takto byly od prvního ročníku do současnosti (2011) připraveny tituly *Acta onomastica*, *Moravian Geographical Reports*, *Opera Corcontica* a *Vojenský geografický obzor*. Probíhají intenzivní jednání s dalšími redakcemi, z nichž mnohé přislíbily spolupráci. Některé texty se zatím získávají částečně, například tituly *Geografie: sborník ČGS* (roky 2008–2009) nebo *Acta Universitatis Carolinae: Geographica* (roky 2000–2010).

Získávání dat z externích katalogů

Vhodně zvolení partneři bibliografie mohou zásadně posunout tvorbu databáze. Data z externích katalogů bude možné získat po formulování základního rešeršního dotazu. Je vhodné dotaz vyjádřit co nejjednodušším způsobem, aby nedocházelo k přílivu nežádoucích dat. Nejjednodušší je výběr speciálních typů dokumentů. Dále může následovat nastavení podle základních předmětových skupin v kombinaci s typem dokumentu. Pokud databázi chceme omezit časově nebo regionálně, přidáme také tato omezení.

Důležitá je metoda jednoznačného označení zasílaných souborů. Předpokládá se, že soubory budou zasílány *on-line* na FTP server příslušné knihovny nebo informační instituce. Pro jednodušší kontrolu správce FTP serveru je praktické, dohodnout se s institucemi na formalizovaném a jednotném označení zasílaných souborů. Interval zasílání souborů závisí na množství relevantních dokumentů v databázi za konkrétní období.

Po odladění vstupních potíží spojených většinou s problémem různých úrovní katalogizačních záznamů jednotlivých knihoven, je možné přistoupit k nastavení automatického exportu dat. Server v určených intervalech zasílá soubory na FTP server. Je praktické zasílat též automatická hlášení o importech se systémovými čísly k následné kontrole. Nezbytná je zpětná vazba v podobě korektury v databázi a odeslání informace o chybách zpět do kooperující knihovny. Po určité době je katalogizace sjednocena, popřípadě záznamy mohou být dále programátorsky přizpůsobeny požadavkům při exportu dat.

Otázky k získávání dat z externích katalogů:

1. Byl formulován základní a jednoduchý rešeršní dotaz?
2. Je možné požádat spolupracující instituce o otestování výsledků dotazu?
3. Byl dotaz doladěn na základě zpětné vazby z konkrétní instituce?
4. Byl nastaven jednotný název exportních souborů dat?
5. Budou zasílána automatická hlášení o exportech dat a v jakém tvaru?
6. Budou data zasílána v pravidelných intervalech a v jakých?
7. Budou data zasílána automatizovaně?

Příklad sjednocení formátů vysokoškolských kvalifikačních prací v databázi GEOBIBLINE:

S Pedagogickou knihovnou Západočeské univerzity v Plzni (ZČU) byla zahájena spolupráce v roce 2009. Do databáze GEOBIBLINE byly zaslány vzorky vysokoškolských prací. Problémy byly nejprve s formátem. Používala se zde pro označení formátu vysokoškolských prací zkratka BK, zatímco v databázi GEOBIBLINE se používala analogicky ke katalogu UK zkratka formátu DS. To pak způsobovalo problémy při vyhledávání v GEOBIBLINE podle typů dokumentů. Obě strany se dohodly na společném formátu DS, který byl vložen do záznamu automaticky při exportu dat. Dále se zde nepoužívala povinná formalizovaná poznámka v poli 502 pro typ vysokoškolské práce, univerzitu a fakultu. Na základě vzájemné dohody se začala při katalogizaci v ZČU vyplňovat. Posledním rozdílem bylo podpole h v názvových údajích 245. I tento údaj byl ve prospěch jednotnosti údajů geografické databáze změněn. Po testování exportů a drobných úpravách bibliografických záznamů vysokoškolských kvalifikačních prací (2002–2009) bylo v roce 2010 importováno 559 záznamů Univerzitní knihovny a 337 záznamů Pedagogické knihovny ZČU, celkem tedy **896** záznamů.

Excerpce starších tištěných bibliografií

Při tvorbě bibliografické databáze má přednost metoda de visu, k excerpci sekundárních pramenů se přistupuje až po vyčerpání většiny primárních pramenů. Po získání dostatečného množství bibliografických záznamů do oborové databáze, což bude zjištěno například porovnáním s podobnými zahraničními databázemi, bude možné přistoupit ke kontrole úplnosti bibliografie prostřednictvím dříve vydaných tištěných bibliografií. [3] Jejich soupis byl vytvořen na počátku tvorby databáze. Každý dokument bude vyhledán a nenachází-li se v databázi, bude doplněn. Podmínkou je úplnost bibliografického záznamu v tištěné bibliografii včetně věcného popisu, který musí být pro úplnost v databázi doplněn.

2.3 Zpřístupnění databáze

OPAC

Důležitou formou pro zpřístupnění uživatelům bude veřejně přístupný katalog, OPAC. Tvůrci rozhodnou, jak a v jakém rozsahu bude katalog vytvořen a zpřístupněn. OPAC by měl být dostupný v národním a mezinárodním jazyce. Bude nezbytné připravit základní informační texty v českém a anglickém jazyce. Bude vytvořen podle možností knihovnického softwaru, který bude databázi zpřístupňovat. Důležité bude také stanovení rozsahu selekčních polí a rejstříků. Budou-li připojeny plné texty v pevném úložišti, musí se počítat s možností plnotextového prohledávání. Součástí katalogu by měla být základní informace o databázi a kontextuální nápověda.

Zpřístupnění databáze by mělo odrážet i soudobé trendy jako jsou: technologie web 2.0, linkovací a sociální služby nebo dodržení pravidel pro použití nevidomým a slabozrakým.

Otázky k veřejně přístupnému katalogu:

1. Forma, obsah a rozsah?
2. Informace o databázi a aktualizace?
3. Jazykové varianty?
4. Složení a skladba vyhledávacích rejstříků?

5. Složení a skladba prohledávatelných polí?
6. Plnotextové vyhledávání?
7. Informace o databázi?
8. Jaké služby budou dále použity pro zpřístupnění databáze (sociální sítě, linkovací služby, technologie web 2.0)?
9. Budou dodržena pravidla pro využití nevidomými a slabozrakými?

Vyhledávání v databázi a práce s vyhledanými záznamy

Vyhledávání by mělo být umožněno v jednoduchém či kombinovaném rozhraní nebo pomocí příkazového jazyka s dalšími možnostmi omezení v letech, jazyce nebo typu dokumentu.

Bude se pracovat s booleovskými a proximitními operátory, ale i s maskováním. Uživatelé by měli mít možnost listovat a prohledávat rejstříky, zpřesnit nebo filtrovat dotazy.

Bude umožněna i práce s vybranými záznamy, jejich omezení nebo kombinace rešeršních dotazů. Uživatelé by měli mít možnost je prohlížet a ukládat, tisknout nebo si je odeslat do své elektronické pošty.

Otázky k vyhledávání:

1. Bude možné jednoduché a kombinované vyhledávání nebo vyhledávání pomocí příkazového jazyka?
2. Budou k dispozici proximitní operátory, booleovská algebra a maskování?
3. Budou k dispozici rejstříky?
4. Bude možné záznamy (všechny nebo vybrané) prohlížet, uložit, tisknout a odeslat?
5. Bude k dispozici rešeršní historie?

Výstupy z databáze

Podle požadavků odborných uživatelů, podle možností programů a ve spolupráci s jinými službami by mely být vytvořené výstupy z databáze.

Formáty uložení a odeslání záznamů by mely být nastaveny na výstupy: katalogizační lístek, zkrácený záznam, formát pro MARC, citace a OPAC. Předmětem řešení by mely být citační výstupy. Optimální je využití výstupu pro program EndNote Web, který je uživatelům většiny českých univerzit a vědeckých ústavů dostupný prostřednictvím databáze ISI Web of Knowledge.

EndNote Web je bezplatný, volně dostupný citační program pro sběr a správu bibliografických citací a webových referencí. Aplikace EndNote Web je sdružena s citační databází Web of Science, ale dá se využívat i nezávisle na ní. Má o trochu nižší funkcionalitu než komerční EndNote. Objem dat je omezen na 10 000 záznamů a data jsou uložena na serveru ISI a dostupná prostřednictvím internetu. Byl vytvořen elektronický školicí dokument pro práci s citačním programem²⁰.

Otázky k výstupům z databáze:

1. Jaké budou zvoleny formáty pro uložení a odeslání vyhledaných dat z databáze?
2. Jaké budou použity citační formáty?

²⁰ <<http://www.ukb.muni.cz/kuk/animace/eiz/ENW/index.html>>

- | |
|--|
| <ol style="list-style-type: none">3. Budou využity citační manažery EndNote Web, RefWork ad.?4. Jaké budou další výstupy pro veřejnost? |
|--|

Příklad z databáze GEOBIBLINE:

V roce 2010 byla zprovozněna nová služba díky portálu <http://www.citace.com>. M. Krčál ve spolupráci s ÚVT UK zrealizovali zobrazování citací podle normy ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2 v databázi GEOBIBLINE. Kolegové z ÚVT UK nejprve připravili SRU server (protokol pro *on-line* vyhledávání pomocí jazyka CQL), který umožnil importovat bibliografická data z aktuálně zobrazeného záznamu do souboru xml (dle systémového čísla). Tato data byla následně poslána na vstupní bránu portálu Citace.com, který je zpracoval a vrátil citaci ve správné podobě v závislosti na druhu dokumentu ve formátu Json. Citace byla pomocí Javascriptu zobrazena u každého vyhledaného záznamu v katalogu. Následně proběhlo zobrazování v testovacím režimu a odstraňovaly se případné chyby v citacích. Služba portálu citace.com byla pak spuštěna v běžném provozu pro všechny typy dokumentů. [11]

Lokalizace dokumentů

Záznamy bibliografických databází většinou nejsou propojeny s konkrétními dokumenty v knihovnách. Bude proto důležité zajistit uživateli přístup k dokumentům nebo plným textům, nejsou-li již součástí databáze. Toto je možné pomocí služby SFX, připojením se k Soubornému katalogu ČR nebo dalším katalogům, které jsou relevantní pro daný obor. Dokumenty by tedy mělo být možné také fyzicky lokalizovat buď v Souborném katalogu ČR, v Národní knihovně v Moravské zemské knihovně, Vědecké knihovně v Olomouci nebo v katalogu Kongresové knihovny.

Otázky k lokalizaci dokumentů:

- | |
|---|
| <ol style="list-style-type: none">1. Bude zprostředkována prostřednictvím služby SFX?2. Bude zprostředkována prostřednictvím signatur?3. Bude zprostředkována prostřednictvím sigel jednotlivých knihoven, vlastníků dokumentů (souborný katalog)?4. Bude zprostředkována propojením na souborný katalog CASLIN? |
|---|

2.4 Trvalý rozvoj a propagace

Trvalý rozvoj

Trvalý rozvoj databáze lze zajistit stálým, periodickým, nejlépe automatizovaným importem bibliografických záznamů. Může být zasílán z databáze domovské instituce nebo ze spolupracujících institucí. Pravidelná údržba databáze je pak již minimální, ale nezbytná.

Propagace databáze

Pro další životaschopnost a trvalou udržitelnost bibliografické databáze je nezbytná průběžná propagace celého projektu. Probíhá obvykle pomocí webových stránek databáze, přednášek a prezentací, publikování, vydáním propagačního DVD databáze [11]. Možné jsou i tvorby prezentací na You Tube nebo hesel na Wikipedii. [12]

Otázky k trvalému rozvoji a propagaci databáze:

1. Bude zajištěn automatizovaný export dat?
2. V jakých intervalech?
3. S jakou kontrolou?
4. Jakou formou bude databáze propagována?
5. Jak a kde budou vytvořeny webové stránky?
6. Kdo bude zajišťovat jejich aktualizaci?
7. Bude vytvořena propagace na Wikipedii?
8. Bude vytvořeno video pro Youtube?
9. Bude založena komunikace v sociální síti typu Facebook, Twitter ad.?
10. Kdo bude zajišťovat komunikaci s uživateli?

3. Srovnání novosti postupů

V metodice tvorby oborové bibliografické databáze byly použity zcela nové postupy tvorby databáze. Novost postupů představuje využití netradičních způsobů spolupráce knihoven, informačních institucí a dalších paměťových institucí. Inovativnost je v nové kooperaci směrem "shora dolů", která zatím nemá v ČR obdoby. Byla řešena též souběžná práce ve dvou databázích, pomocí příznaků pole jsou bibliografické záznamy automaticky odesílány do cílové databáze. Metodika se snaží řešit heterogenost katalogů a informačních zdrojů sjednocením katalogů oborových institucí a publikační činnosti. Nabízí možnost efektivního využití rámce pro souřadnicovou geometrii (bounding box) v rámci katalogizace kartografických dokumentů. Bylo umožněno propojení se službou citace.com, umožňující efektivní práci s citacemi. Konečně nabízí jasná východiska pro tvorbu plnotextových oborových databází. Ve srovnání s tvorbou zahraničních oborových databází je tato metoda rychlejší a efektivnější. Doporučení a zpracování výsledků jsou podloženy několikaletým sledováním řešení této problematiky.

4. Popis uplatnění certifikované metodiky

Metodika pro tvorbu oborové bibliografické databáze je určena oborovým informačním institucím, specializovaným knihovnám, vědeckým knihovnám, archivům, galeriím, odborným sbírkám, knihovnickým a informačním školám, producentům knihovnických programů a publikačních činností, tvůrcům repozitářů, kartografům, geografům, redakcím oborových periodik, správcům souborných katalogů.

Výsledky řešení byly publikovány na mnoha konferencích, seminářích či formou článků v odborných, recenzovaných časopisech, formou knihy i DVD.

5. Seznam použité související literatury

[1] SKOLEK, Jaroslav. Bibliografie. In *KTD : Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2011-03-30].

Dostupné z WWW:

<http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000309&local_base=KTD>.

[2] ČSN ISO 5127 (01 0162) *Informace a dokumentace - slovník*. Praha : Český normalizační institut, 2003. 159, [1] s.

[3] NOVOTNÁ, E. *Informační podpora geografie*. Praha : Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, 2009. 268 s. : il. (některé barev.). ISBN 978-80-86561-42-4 (brož.).

[4] MARC 21. *Bibliografický formát*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2003. 2 sv. ISBN 80-7050-427-7.

[5] IFLA. 1997. ISBD(CM): mezinárodní standardní bibliografický popis pro kartografické dokumenty. Praha: Národní knihovna ČR, 1997. vii, 59 s. ISBN 80-7050-221-5.

[6] ČSN 01 0197 *Bibliografické citace : obsah, forma a struktura : ISO 690*. Praha : Český normalizační institut, 1996. 31 s

[7] *Anglo-americká katalogizační pravidla*. 1. čes. vyd. Praha : Národní knihovna ČR, 1994. xxiv, 629 s.

[8] NOVOTNÁ, E...[et al.]. *Geografická bibliografie ČR online: GEOBIBLINE*. Praha : VŠCHT, 2011. 150 s. V tisku.

[9] NOVOTNÁ, E. GEOBIBLINE: Geografická bibliografie ČR online. In *Knihovny současnosti 2009: sborník ze 17. konference, konané ve dnech 23.-25. června 2009 v Seči u Chrudimi*. Brno : SDRUK, 2009. Veřejné knihovny dnes, s. 177-186. ISBN 978-80-86249-54-4.

[10] KRČÁL, M. Citace 2.0 [online]. Brno: citace.com, 2004-2010 [cit. 2010-10-12]
Dostupný z: <<http://www.citace.com/>>

[11] GEOBIBLINE [elektronický zdroj] : geografická bibliografie ČR online : the Czech Geographical Bibliography Online. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 2010. 1 elektronický optický disk (DVD) : barev. ; 12 cm. ISBN 978-80-7444-002-1.

[12] RAŠKA, P. Geografická bibliografie ČR online Wikipedie[online]. [S.l.]: Wikipedie, 2011 [cit. 2011-03-29] Dostupný z:
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Geografick%C3%A1_bibliografie_%C4%8CR_on-line>

6. Seznam publikací, které předcházely metodice a byly publikovány, výstupy z originální práce

DOLEŽELOVÁ, J. ASEP - analýza dat na webu: ASEP a šedá literatura. *Informace : Knihovna Akademie věd ČR*. 2010, roč. 19, č. 3, s. 20-24. ISSN 1210-8502.

GEOBIBLINE [elektronický zdroj] : geografická bibliografie ČR online : the Czech Geographical Bibliography Online. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 2010. 1 elektronický optický disk (DVD) : barev. ; 12 cm. ISBN 978-80-7444-002-1.

HORČÁKOVÁ, V.; REXOVÁ, K. Česká historická bibliografie: plány a perspektivy. *Český časopis historický*. 2010. roč. 108, č. 2, s. 278-286. ISSN 0862-6111.

HOREHLEŘ, P. Začlenění Národopisné revue do mezinárodních bibliografických databází. *Národopisná revue*. 2010, roč. 20, č. 2, s. 150-151. ISSN 0862-8351.

NOVOTNÁ, E. Acta onomastica v databázi GEOBIBLINE. *Acta onomastica*. 2009, roč. 51, č. 2, s. 626-628. ISSN 1211-4413.

NOVOTNÁ, E. Databáze GEOBIBLINE a Vojenský geografický obzor. *Vojenský geografický obzor*. 2010, roč. 56, č. 2, s. 23-26. ISSN 1214-3707.

NOVOTNÁ, E. GEOBIBLINE. Geografická bibliografie ČR online. In Jinonické informační pondělky: prezentace k přednášce ze dne 11. 10. 2010 [online]. Praha : ÚISK, 2010 [cit. 2010-10-28]. Dostupný na World Wide Web: <http://uisk.ff.cuni.cz/detail.do?articleId=14621>

NOVOTNÁ, E. GEOBIBLINE: online ke geografii. *Ikaros* [online]. 2009, roč. 13, č. 4 [cit. 2009-05-19]. Dostupný na World Wide Web: <http://www.ikaros.cz/node/5373>. URN-NBN:cz-ik5373. ISSN 1212-5075.

NOVOTNÁ, E. Geographical bibliography of the Czech Republic online. In: INFORUM: sborník z konference [online]. Praha : Albertina icome, 2010 [cit. 2010-06-08]. Dostupný na World Wide Web: <http://www.inforum.cz/pdf/2010/novotna-eva-1.pdf> . ISSN 1801-2213.

NOVOTNÁ, E. Moravian geographical reports in the GEOBIBLINE database. 2010, roč. 18, č. 4, s. 63-64. ISSN 1210-8812.

NOVOTNÁ, E. Sborník České společnosti zeměvědné a jeho následovníci v databázi GEOBIBLINE. *Informace ČGS*. 2010, roč. 29, č. 2, s. 41-46. ISSN 1213-1075.



Dedikace:

Program DC - Zpřístupnění a ochrana kulturních, uměleckých a vědeckých zdrojů (2006-2011) financovaného MK ČR pod identifikačním kódem DC08P02OUK001 „Geografická bibliografie ČR on-line“

Oponenti:

- 1) RNDr. Alena Čejchanová, zástupce vedoucího odboru informačních služeb České geologické služby
- 2) Mgr. Lenka Maixnerová, vedoucí oddělení bibliografie a katalogizace Národní lékařské knihovny

Vydal: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, 2011